

Obcy w systemie

Studium konfrontatywne wyrazów obcego pochodzenia
w języku polskim i rosyjskim

*Bliskim, Przyjaciółom, Tym, którzy uczyli mnie i uczą
przekraczać granice własnego (świata)
i doświadczać, że życie jest fascynującą przygodą*

dziękuję

NR 3382

Tatiana Kwiatkowska

Obcy w systemie

Studium konfrontatywne wyrazów obcego pochodzenia
w języku polskim i rosyjskim

Redaktor serii: Językoznawstwo Słowiańskie
Henryk Fontański

Recenzent
Ewa Komorowska

Spis treści

Wstęp	7
Zapożyczenia w języku polskim i rosyjskim – założenia teoretyczne, definicje, charakterystyka materiału	11
I. <i>Obcy</i> w języku i poza nim	11
II. <i>Obcy</i> w definicjach i terminach (złożoności terminologiczne).	18
III. <i>Obcy</i> w słownikach (problemy opisu leksykograficznego)	22
IV. <i>Obcy</i> – stan i kierunki badań	30
V. <i>Obcy</i> – cele i zadania, nowość i punkty wyjściowe niniejszego opracowania	36
VI. <i>Obcy</i> – perspektywy badawcze	45
VII. Wnioski	50
Formalne aspekty adaptacji jednostek zapożyczonych	53
I. Obcość na poziomie formalnym – uwagi wstępne	53
II. Cechy systemowe. System fonologiczny języka polskiego i rosyjskiego	58
III. Założenia metodologiczne	65
IV. Konfrontacja zapożyczeń na poziomie formalnym. Symetria i asymetria w zakresie wybranych zjawisk w językach polskim i rosyjskim	69
Problemy fonetyki i ortografii. Adaptacja	71
Problemy grafiki i ortografii. Adaptacja graficzno-fonetyczna i graficzna	100
Inne różnice adaptacji formalnej w wyrazach obcego pochodzenia przejętych przez języki polski i rosyjski	113
V. Wnioski	116
Gramatyczne aspekty adaptacji jednostek zapożyczonych. Kategoria rodzaju i liczby	119
I. Obcość na poziomie gramatycznym – uwagi wstępne	119

II. Kategoria rodzaju	122
Cechy systemowe	122
Założenia metodologiczne	126
Konfrontacja zapożyczeń na poziomie gramatycznym. Ekwiwalencja rodzajowa w językach polskim i rosyjskim	129
III. Kategoria liczby	156
Cechy systemowe	156
Założenia metodologiczne	157
Konfrontacja zapożyczeń na poziomie gramatycznym. Ekwiwalencja w zakresie kategorii liczby w językach polskim i rosyjskim	159
IV. Wnioski	169
Słotwórcze aspekty adaptacji jednostek zapożyczonych	173
I. Obcość na poziomie słotwórczym – uwagi wstępne.	173
II. Cechy systemowe. System słotwórczy języka polskiego i rosyjskiego	180
III. Założenia metodologiczne	186
IV. Konfrontacja zapożyczeń na poziomie słotwórczym. Symetria i asymetria w zakresie wybranych zjawisk i środków słotwórczych w języku polskim i rosyjskim	189
Zapożyczenia niepodzielne słotwórczo.	190
Zapożyczenia podzielne słotwórczo	194
V. Wnioski	246
Leksykalno-semantyczne i stylistyczne aspekty adaptacji jednostek zapożyczonych	249
I. Obcość na poziomie leksykalno-semantycznym – uwagi wstępne	249
II. Cechy systemowe. System leksykalny języka polskiego i rosyjskiego	354
III. Założenia metodologiczne	260
IV. Konfrontacja zapożyczeń na poziomie leksykalno-semantycznym i stylistycznym. Ekwiwalencja w zakresie wybranych znaczeń i charakterystyk stylistycznych	265
Symetria leksykalno-semantyczna i stylistyczna	266
Asymetria leksykalno-semantyczna i stylistyczna	297
V. Wnioski	335
Zakończenie	339
Bibliografia	343
Резюме	369
Summary	373

Wstęp

Wśród procesów związanych z poszerzaniem się leksykonu danego języka i przemianami w jego obrębie proces zapożyczenia, którego efektem jest obecność wyrazów obcych, zajmuje miejsce szczególne, będąc w zasadzie jednym ze stałych problemów podejmowanych w ramach badań językoznawczych. Wynika to z pewnością z faktu, iż procesy przejmowania obcych jednostek są na tyle stałe (pod względem trwania, powtarzania się) oraz dynamiczne (w sensie ciągłej swojej inności, reagowania na zmiany nie tylko w języku, ale również poza nim), iż podejmowanie ich wnosi ciągle coś nowego do naszej wiedzy o rzeczywistości językowej i pozajęzykowej. Najczęściej stosowanym podejściem w ramach badań jednostek obcego pochodzenia jest badanie ich *odmienności*. Ta właśnie cecha: *inność*, *obcość*, rozumiana szeroko, stała się motywem przewodnim i ramą oraz konwencją niniejszej monografii. Podejmując się badań nad zapożyczeniami, brałam pod uwagę opozycję *swój / obcy* jako wyjściową dla faktów językowych. Oznaczało to badanie z jednej strony samych zapożyczeń, ich specyfiki, z drugiej zaś – systemu językowego przejmującego obce elementy jako „biorcy”. Drugim celem badań była analiza porównawcza zapożyczeń w dwóch językach: polskim i rosyjskim.

Problem ekwiwalencji oraz jej braku w zakresie zapożyczeń zestawionych w obu tych językach wydał się interesujący nie tylko z punktu widzenia językoznawcy, ale również dydaktyka języka rosyjskiego. Dlaczego bowiem słowa przejęte do obu systemów w jednym zachowują się *tak* oraz wyglądają i znaczą *to*, a w drugim całkiem co innego? Dlaczego ta asymetria nie zachodzi zawsze? Kiedy mamy do czynienia z tożsamością, a kiedy z różnicami? Czy można znaleźć dla

tych zjawisk jakieś regularne modele czy stałe tendencje? Te pytania skierowały moje poszukiwania w stronę etymologii zapożyczeń, dróg przejmowania wyrazów z innych systemów, w stronę wreszcie samych języków zapożyczających, ich podobieństw i różnic. W toku badań okazało się, iż należy ich szukać zarówno w obu systemach, jak i poza nimi, w formach i znaczeniach samych zapożyczeń, które ukształtowane zostały przez szereg czynników i nie są tożsame dla różnych poziomów obu systemów. Słowo obce nie jest bowiem tak przejrzyste jak rodzime, ani w strukturze, ani w swoich znaczeniach. Nie budzi skojarzeń, nie generuje tak łatwo pochodnych, nie znajduje się tak łatwo w sytuacjach komunikacyjnych.

Z tych poszukiwań, pytań, lektury wyniknęła struktura oraz zadania niniejszej monografii. Celem stało się wskazanie sposobów istnienia jednostek obcego pochodzenia w obu językach, ich symetria oraz asymetria na poziomie formalnym, gramatycznym, słowotwórczym oraz leksykalnym i stylistycznym. Zadania te są odpowiednio realizowane w poszczególnych rozdziałach tej monografii. Konkretny materiał badawczy i jego analizę poprzedzają rozważania teoretyczne, w ramach których podejmowane są problemy definicyjne elementów obcego pochodzenia, prezentowane są różne podejścia badawcze w tym obszarze, charakterystyka źródeł materiału, a także założenia niniejszej analizy i perspektywy badawcze. W czterech rozdziałach analitycznych przedstawiane są kolejno aspekty formalne (ekwiwalencja w zakresie fonetyki i fonologii, ortografii oraz ortoepii), gramatyczne (ekwiwalencja w zakresie kategorii rodzaju i liczby), słowotwórcze (ekwiwalencja w zakresie elementów słowotwórczych – sufiksów, prefiksów oraz elementów złożzeń), leksykalno-semantyczne i stylistyczne (ekwiwalencja w zakresie znaczeń i charakterystyki stylistycznej). Każdy rozdział analityczny zawiera podsumowanie wyodrębnionych podobieństw i różnic w formie tabel. Bibliografia obejmuje opracowania zarówno z zakresu różnych aspektów badań zapożyczeń (i ogólnie, i w konkretnych językach) – porównawcze oraz z jednego języka, opracowania syntetyczne i analityczne, fragmentaryczne i całościowe, jak i z wielu obszarów badań nad językiem jako systemem. Zawiera również najnowsze opracowania z zakresu badań nad zapożyczeniami.

W niniejszej monografii podjęto próbę całościowego spojrzenia na problem wyrazów obcego pochodzenia – zarówno na te, które w obu badanych językach dawno już zostały oswojone i przyswojone, jak i na te, które są przejawem najnowszych tendencji w zakresie tego zagadnienia. Wydaje się, iż takie właśnie spojrzenie jest szansą na uwypuklenie stałych i niestałych tendencji przejmowania oraz adaptacji elementów obcego systemu.

Татьяна Квятковска

Чужой в системе

Сопоставительное исследование слов иностранного происхождения
в польском и русском языках

Резюме

Монография представляет собой попытку посмотреть на слова иностранного происхождения и исследовать их как можно в более широком диапазоне, как те, которые были давно усвоены принимающим языком (русским и польским), так и те, которые являются отражением новейших тенденций *перехода* слов из одной сферы коммуникативного взаимодействия в другую. При таком подходе и взгляде становятся более объяснимыми и представимыми постоянные и временные тенденции заимствования и освоения новых (чужих) лексем.

Основой, объединяющей разные пути и направления анализа, стала идея *чужого*, согласно которой слово либо элемент (словообразовательный, фонетический или графический), который переходит из одной языковой системы в другую, является, так или иначе, *чужим* для носителей данного принимающего языка. Особенность эта способна себя проявлять на самых разных уровнях языковой системы, в форме слова, в грамматических категориях, в структурно-формальных его показателях. Цель анализа, в виду сказанного, заключалась в том, чтобы установить, как проявляется это *чужое* у данного слова в двух принимающих языковых системах – польской и русской, какие можно увидеть сходства и отличия при адаптации заимствований, указав на факторы и причины, влияющие на степень и виды этих сходств и отличий. Иными словами, задать вопросом, что и как усваивается той и другой системой, является ли этот процесс параллельным для обоих славянских языков или нет (если да, в какой степени).

Задачи, сводившиеся к демонстрации симметрических и асимметрических способов существования и функционирования единиц иностранного происхождения в польском и русском, нашли свое последовательное воплощение в аналитических разделах исследования. Анализ предваряют

теоретические положения и постулаты, представленные в первом разделе. В нем затрагиваются вопросы, связанные с терминологией, используемой при изучении заимствований, такие, в частности, как *иностранные слова*, *иностранная лексика*, *лексика иностранного происхождения*, *иностранное слово*, *слово заимствованное* и т.п. Особое внимание в ходе исследования было уделено динамике процесса перехода чужих элементов в русский и польский.

В четырех аналитических разделах последовательно исследуются аспекты формальные (эквивалентность на уровне фонетики, фонологии, орфографии и орфоэпии), грамматические (эквивалентность с точки зрения показателей категорий рода и числа), словообразовательные (эквивалентность словообразовательных элементов – выбранных суффиксов, префиксов и сложений), лексико-семантические и стилистические (эквивалентность на уровне значения и стилистической характеристики). Целью подобного представления была систематизация выбранного материала, так как только она позволяет существенные для заимствований тенденции и модели заметить и описать.

Для анализа было отобрано ок. 5000 лексем, которые перешли в русский и польский непосредственно или через язык-посредник из латинского, греческого, английского, итальянского, французского и немецкого, так как эти языки оказали большое влияние на системы оде исследуемые языковые исследуемых.

Первым этапом проделанного анализа был отбор материала, сопоставление содержания разных словарей, с тем чтобы прийти к выводу, что способ его представления, лексикографические дефиниции и стилистические характеристики бывают разными в разных источниках. Одним из выбранных нами критериев была повторяемость значения и стилистического комментария. Замеченное отсутствие единообразия и однозначности объективно вызвало необходимость обращения при интерпретации языковых фактов, к словарям разных типов и авторов. Таковыми являлись словари иностранных слов, толковые, двуязычные, а также этимологические. Подобное расширение спектра источников позволило произвести более полную верификацию результатов исследования.

При анализе основным методом представления симметрии и асимметрии заимствований было построение *моделей*, как параллельных, так и не совпадающих, для слов и их элементов. Модели, присутствующие в каждом аналитическом разделе монографии, тем самым построенные для каждого уровня языка (языков), иллюстрируют тенденции освоения заимствований фонологической, словообразовательной, грамматической

и лексической подсистемами каждого из двух языков. Несмотря на то, что подобного рода исследования уже появлялись, новизна предпринятого нами заключается в комплексном изучении и представлении, на каждом уровне языковой системы всего доступного материала.

Согласно отстаиваемому нами положению о том, что слова иностранного происхождения, независимо от источника, проявляют постоянные тенденции усвоения и существования в новом для себя окружении, будучи, тем самым, *чужими* для принимающего языка (это *чужое* последовательно показывается в каждом разделе в оппозиции к тому, что является на данном уровне языка *своим*), в работе также отмечаются факторы, которые влияют на их форму и значение. Как показало исследование, для разных уровней языка это могут быть разные факторы. В одних случаях, *чужое* имеет свои корни в способе заимствования (графическое или устное), в других, определяющим оказывается действие языка-посредника. Вопросы параллелизма процессов заимствования для польского и русского языков касались именно этих существенных факторов, указывавшихся как в отдельных разделах, так и при подведении итогов анализа.

Исследование опиралось на достижения таких наук и разделов, как общее, сопоставительное, польское и российское языкознание, лексикография, лексикология, семасиология, переводоведение, стилистика, словообразование, морфология. Оно представляет интерес и может быть использовано при обучении как польского, так и русского языков, поскольку позволяет показать не только эквивалентность либо ее отсутствие при сопоставлении двух похожих друг на друга систем, но и тенденции, характерные отдельно для каждой. Прделанное нами исследование, тем самым, имеет как теоретическую, так и практическую направленность и, соответственно, ценность.

Перспективы исследования слов иностранного происхождения в эпоху динамических общественных, культурных и языковых перемен видятся широкими и преисполненными новых возможностей, благодаря появляющимся и развивающимся областям, таким, как контактология, неология, философия языка и др. Именно они позволяют ставить вопросы, не бывшие прежде объектом внимания (или делать это по-новому), предоставляя при этом и новые средства, что необходимо считать особенно важным, в первую очередь, при анализе новейших заимствований, с определением их статуса и границ.

Tatiana Kwiatkowska

Stranger in the systeme
Confrontative study of words of foreign origin
in Polish and Russian languages

Summary

This monograph is attempted at subjecting under a thorough scrutiny the issue of words of foreign origin – both the ones, which became familiar and assimilated in both languages under review (Polish and Russian), as well as those that reflect the latest tendencies within the scope of analysed processes. It appears that such an approach constitutes an opportunity to highlight the permanent and non-permanent trends in the process of adaptation and incorporation of elements of a foreign system.

The idea of the *foreignness* (understood as *strangeness* and *otherness*) of words incorporated into another linguistic system is a dominant theme of the research and deliberations presented in this work. The research aims at identification of the differences between the loanword units and the units belonging to the incorporating system, on the one hand, and identification of how this *foreignness* is manifested and how it functions at different levels of the language, in grammar categories, in meanings and formal expressions, on the other hand. To this end, the study presents differences and similarities through the comparison of the two incorporating systems – Polish and Russian – pointing to the parallels and dissimilarities within this field, as well as determining factors and reasons on which the similarity or the lack thereof in both languages depends.

The analysis performed within the framework of this research identified how the units of foreign origin operate in both languages, their symmetry and asymmetry at the levels of formality, grammar, word formation as well as lexis and stylistics. These tasks are carried out accordingly in the particular chapters of the monograph. The analysis of empirical material is preceded by theoretical deliberations, which comprise the issue of difficulties with defining the elements of foreign origin, presentation of various research approaches in the field, characteristics of the material sources, as well as the objectives of

the analysis and the research perspectives. The theoretical chapter discusses concepts such as *foreign language lexis*, *loanwords*, *lexis of foreign origin*, *foreign words* and their scope, as well as the dynamic character of these phenomena – the most coincident in both Russian and Polish traditions, defined as a process of *incorporating* elements of foreign origin. Also the state of current research on loanwords as well as definition and analytical diversities have been characterised and discussed in details in this chapter.

The following aspects are subsequently addressed in the four analytical chapters: formal aspects (equivalence in terms of phonetics and phonology, orthography and orthoepy), grammatical issues (equivalence in terms of the category of gender and number), word formation (equivalence in terms of the elements of word formation – suffixes, prefixes and elements of compounds), lexical and stylistic topics (equivalence in terms of the meaning and stylistics).

The analysis covered a total of approx. 5000 lexemes, which entered both languages directly or through an intermediary languages, in accordance with the theoretical assumptions. For the purpose of the analysis, the words have been selected (and the elements of words which were an indicator of foreignness) that entered into Polish and Russian directly or indirectly from: Latin, Greek, English, Italian, French and German, since these languages have exerted the greatest impact on the Polish and Russian. The analysis aimed at systematisation, and subsequent identification of the characteristic trends of the functioning of units of foreign origin in the systems of Polish and Russian language, therefore the analysed material has been interpreted in accordance with certain criteria.

The first step in the analysis consisted in collecting material from selected sources and comparing both the dictionary contents, as well as the interpretations of the origin and meaning provided by the dictionaries. One of the criteria for selecting the linguistic units was their repeatability. Owing to their special nature, *dictionaries of foreign words* cannot constitute the only source of information on the analysed units, therefore the next stages of the analysis were based on bilingual dictionaries, which allowed selecting the appropriate units for testing. Also etymological dictionaries of Polish and Russian, as well as explanatory dictionaries were used. Due to the information contained therein regarding the origin of the words, their meaning and stylistic aspects, they provided the basis for more objective selection and interpretation of the linguistic units.

In the context of the analysis itself, one of the objectives was to illustrate the manner of adaptation through the employment of models of words or models of other elements of foreign origin. This resulted in identification of specific

trends – symmetric or asymmetric – in the adaptation to the phonological, word formation, grammatical and lexical systems of both languages. Despite the fact that in the earlier studies on loanwords these issues have been looked at, they were not explored thoroughly, but rather selectively for some particular aspects. It was assumed that the units of foreign origin, regardless of the source of loanwords, display constant tendencies of adaptation, dependent on various factors. Therefore, it was vital to identify the root causes of distinctness and similarities between the linguistic units of foreign origin, which had not been properly dealt with so far in the literature. Accordingly, under this study it was found out that different levels of language may be correlated with different reasons for the diversity in forms and meanings. It has been determined whether these factors were parallel or different for the Polish and Russian languages (e.g. in Polish the loanword is of graphic character, whereas in Russian – phonetic). The role of intermediary languages has been emphasised, especially for grammatical and formal aspects of loanwords. Also the primary sources of foreign words in both languages have been indicated.

The work is part of a range of disciplines such as linguistics, confrontative linguistics, lexicography, translatology. It appears that the work is also important from the point of view of didactics, since it allows identification of regularities or any lack of equivalence, which are important in acquiring the language, especially a foreign language. Therefore, the study has both theoretical and practical value.

The research perspectives, outlined in the individual chapters, are based both on the latest achievements of linguistics in the context of research on loanwords, and on the material which was selected and reviewed specifically for the purpose of this analysis, since, on the one hand, the study aimed to identify permanent trends, on the other hand, to present the evolutions and transformations which drive the incorporation processes nowadays.

The perspectives of studying loanwords, especially of confrontative studies, are very broad, because of the dynamics of social, cultural and linguistic transformations. They are facilitated and deepened by such fields of sciences as linguistics of language contacts, neology, philosophy of language, etc., since they allow putting new questions (or phrasing them in a new way) and provide new tools, which is especially significant in the case of problems associated with recent loanwords, their status and limitations. This requires verification of existing definitions as well as theoretical and methodological assumptions.

Redaktor
Justyna Pietnoczka

Projektant okładki
Marcin Kasperek

Redaktor techniczny
Małgorzata Pleśniar

Korektor
Aneta Banaszek-Szapowałowa

Lamanie
Edward Wilk

Copyright © 2015 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-8012-457-8
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-8012-458-5
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
[e-mail: wydawus@us.edu.pl](mailto:wydawus@us.edu.pl)

Wydanie I. Ark. druk. 23,5. Ark. wyd. 26,5.
Papier offset. kl. III, 90 g Cena 34 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: „TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.” Sp.K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław